

А. Бальцерович,
Президент Національного банку Польщі

ІНТЕРВ'Ю

– Трансформаційні процеси в останні роки відбуваються у багатьох країнах. А які, на Вашу думку, характерні особливості трансформації економіки постсоціалістичних країн Східної і Центральної Європи?

Як мені здається, є кілька груп відмінностей трансформації економік наших країн від того, що ми можемо спостерігати в інших частинах світу.

По-перше, це великі масштаби змін. У країнах Латинської Америки, наприклад, навіть у період авторитарних режимів існувало все-таки набагато менше обмежень у сфері економічного життя, зберігалася приватна власність і на землю, і на засоби виробництва. Тому лібералізація переважно сприяла просто модернізації економічної системи. У Китаї ж до реформ в економіці переважали сільське господарство і пов'язані з ним галузі, природно зорієнтовані на дрібнотоварне виробництво та мінові відносини. У такому середовищі набагато легше відновлювати ринок: фактично ринкові відносини відтворюються самі по собі після скасування заборон, й організаторське втручання держави мінімізується.

По-друге, у наших країнах не просто спостерігалася втручання держави в економічну діяльність (що можна було простежити в окремі періоди і в таких країнах, як Франція і Великобританія), а спроба державного механізму замінити собою ринкові інститути. При цьому держава не обтяжувала себе виконанням навіть своїх власних законів. Тому нам доводилося за допомогою масової приватизації різко обмежувати шкідливий вплив з боку держави й одночасно створювати такі установи, як центральний банк, фондові біржі і т. ін. До того ж привчати державні органи до суворого дотримання законів.

По-третє, наш випадок потрібно розглядати як складову ширшої тенденції, характерної для ХХ ст. Я маю на увазі розвиток етатизму у всіх сферах людського життя. Комунізм – крайня форма цього процесу. І тому найважча. Як показує досвід, і в промислово розви-

нених, і в країнах, що розвиваються, найбільшого успіху в економічному розвитку досягли саме ті країни, в яких рішуче пішли на обмеження державного втручання. Протилежних прикладів просто нема. (Принаймні мені вони не відомі).

По-четверте, як свідчить досвід трансформації в пост-соціалістичних європейських країнах, успіху вдалося досягти там, де держава зосередила свої зусилля на вирішенні справді головних завдань. А там, де реформи державного апарату зупинилися на півдорозі, не вдалося досягнути й економічного ефекту. Звідси і висновок про те, що у країнах, в яких не розвивається демократія, не відбуваються й економічні реформи.

П'ятою характерною рисою, що викликала сумнів навіть у скептиків і противників реформ, стала відсутність широкомасштабних соціальних протестів якраз у тих країнах, які почали рішучі радикальні реформи і швидко змінили саму суть суспільних відносин. Суспільство розуміло, що загострення проблем пов'язане саме з короткотривалістю реформ і що це не буде затягуватися на роки. Протести, зокрема виступи професійних спілок або прихильників партій лівої орієнтації, звичайно, були, але загалом у всіх країнах вони не перевищили аналогічних виступів у благополучній за нашими мірками Франції. Такі протести цілком природні, і в більшості випадків вони спрямовані аж ніяк не проти реформ. Наприклад, шахтарі протестують проти закриття шахт, а не проти формування ринкових відносин. У цьому плані вони поведуться однаково і в Польщі, і у Великобританії. І на це треба, звичайно, зважати. Але потрібно замислитися і про готовність суспільства терпіти загострення соціально-економічних проблем при рішучих реформах, як і про небажання йти на подібні жертви, якщо реформи затягуються.

– А чи можемо ми говорити про певні уроки, які можна засвоїти з досвіду країн, що пішли вперед у здійсненні економічних реформ?

1. Відтермінування приватизації сповільнює структурні реформи в економіці країни. Сповільнення темпів приватизації насправді призводить до того, що господарсько-фінансова ситуація погіршується. Внаслідок цього ми маємо дефіцит державного бюджету, що збільшується, необхідність фінансування його за рахунок грошової емісії, галопуючу інфляцію. Таким чином, ще раз можемо повторити, що швидка приватизація – запорука успішності реформ. У зв'язку з цим хотілося б звернути увагу ще на одну обставину. Іноді в політичних колах висувують фальшиву дилему: «Здійснити приватизацію швидко, але погано чи повільно, але добре?». Насправді якість приватизації аж ніяк не визначається термінами її підготовки: якщо цими процесами займаються справжні фахівці, то приватизація здійснюється швидко та добре. І навпаки.

2. Дуже важливим моментом є реформа права. Йдеться про те, що не досить змінити закони (хоч це також дуже важливо), але потрібно обов'язково реформувати і всю правову систему: суди, органи прокуратури і т. ін. При цьому особливу увагу необхідно приділяти забезпеченню дотримання права власності. Без цього економічні реформи будуть постійно пробуксовувати.

3. Особливого значення у ході економічних реформ набуває стан фінансової системи. Потрібно чітко засвоїти, що між здоров'ям фінансової системи і станом економіки загалом існує нерозривний зв'язок. Це дещо відрізняється від того, до чого звикли у нас в часи соціалістичної економіки. І ще один специфічний момент: у країнах Східної та Центральної Європи важливішу роль у фінансовій системі відіграє банківський сектор, тоді як на Заході – фондовий ринок. Недооцінка і недорозвиненість фондового ринку та його інструментів можуть стати серйозним гальмом на шляху здійснення економічних реформ.

4. У розвитку банківських систем особлива роль належить приватним банкам, тому що я не знаю жодного прикладу довготермінового успіху державного банку. Єдино можлива реформа, яку можна провести в банках, належить державі – це їх приватизація. (Характерно, що державні банки переважають у країнах «третього світу», а найбільша їх кількість – в Африці, тобто там, де банківська система найслабша.) Таким чином, приватизація банків – ключ до реформ у банківському секторі, а з огляду на превалювання банків над інсти-

тутами фондового ринку – й у фінансовій системі. А, враховуючи особливу роль фінансової системи в перехідній економіці, доходимо висновку, що приватизація державних банків – ключ до реформ загалом. Однак потрібно враховувати і те, що аж ніяк не всі приватні банки «приречені» на успіх. Передусім закономірно, що не можуть бути успішними в довготерміновій перспективі банки, які створюють промислові конгломерати для обслуговування власних потреб, тому що це суперечить природі банківських функцій як самостійному виду бізнесу. В умовах відсутності капіталу і, найголовніше, практичного досвіду не досягають справжнього успіху і банки, які не залучають іноземних інвесторів. Про це переконливо свідчать успіхи банків з іноземним капіталом в Угорщині, Польщі, країнах Балтії.

5. Обмеження значних бюджетних витрат (характерних для соціалістичної економіки) створює більше невдач, ніж недосконала приватизація. Потрібно розуміти, що економічні реформи, лібералізація економічного життя об'єктивно ведуть до розпаду старої фіскальної системи. Однак завданням її відновлення не має стати повернення до такого ж високого рівня перерозподілу національного прибутку через державний бюджет. (Саме ця помилка, на мою думку, стала основною причиною кризи в економіці країн Південно-Східної Азії.) Досвід реформування показує, що все-таки легше обмежувати витрати бюджету, ніж збільшувати надходження від оподаткування. Йдеться не лише про технічно-організаційні труднощі, а передусім про політичні й економічні наслідки.

6. Не існує протиріччя між боротьбою з інфляцією і забезпеченням високого економічного зростання у довготерміновому плані. Це теж один із міфів, приклад фальшивої дилеми. Насправді низька інфляція сприяє прийняттю рішень, що забезпечують зростання промислового виробництва в країні. Інша справа, що в дореформений період майже всі країни Східної і Центральної Європи мали дуже високий рівень прихованої інфляції. Мабуть, тільки в Чехословаччині її рівень був малий, а в Угорщині – терпимо помірний. Таким чином, як і в інших випадках, вже згаданих мною, у процесі реформ доводилося не лише створювати нове, а й розплачуватися за гріхи старої системи, що значно ускладнювало роботу реформаторів.